

Europa în noua configurație a raporturilor de putere

Eugen Dijmărescu

Octombrie 2022

Reașezarea raporturilor de putere în lume este în curs de înfăptuire. Etapa post-război rece s-a încheiat și Europa se regăsește într-o etapă pe care am fi crezut-o încheiată : revizuirea granițelor cu forța armelor. De la începutul secolului XX și până la sfârșitul primului deceniu din cel următor au fost nu mai puțin de șapte reconfigurări ale frontierelor pe continentul european (1919, 1940, 1941, 1948, 1991, 1995, 2010) în baza unor tratate internaționale. Așadar, o fluiditate foarte ridicată a frontierelor indicând un sentiment național treaz și o încredere publică scăzută într-o existență consensuală. Secolul XX este caracterizat, în Europa, de declinul imperiilor multietnice și al „umbrelor”, înlocuite cu statele-națiune. Privind această evoluție în termeni istorici, nu putem constata decât durata scurtă trecută de la obținerea independenței popoarelor și, în consecință, aversiunea lor pentru orice altă formă de guvernare supranațională. Pentru membrii Uniunii Europene dovada cea mai grăitoare a fragmentării a furnizat-o comportamentul guvernelor în confruntarea cu pandemia de Covid-19, care a repus pe primul loc al opțiunilor formula „fiecare pentru sine”, înainte de a accepta că împreună putem fi mai puternici. Îngrădirea liberei circulații a persoanelor și serviciilor (în primul rând cele de transport al mărfurilor), ca și rușinarea celor care puneau pe piață produse agro-alimentare provenind din alte state membre a contribuit direct la scăderea cu 6,3% a economiei europene în primul an al pandemiei. Războiul declanșat de Rusia împotriva Ucrainei, cu efectele sale aspre pentru aprovizionarea cu energie, trezește noi sentimente de naționalism căci populația celor 27 forțează intervenții pentru propria protecție la nivel național și pe lângă liderii politici locali pe care i-au investit cu încrederea sa.

Grija pentru afirmarea identității naționale a coincis în țările estice, din punct de vedere al momentului, cu dorința lor de aderare la UE din considerente economice (izvorâte din decuplarea economiilor lor de CAER). Preocuparea Uniunii de adâncire a solidarității membrilor prin cuprinderea și a altor sfere ale funcționării sociale, dincolo de piața unică, stârnește sentimente anti-UE (deși între acestea și dorința de însușire a fondurilor europene este o contradicție evidentă). Pe lângă disfuncționalitățile interne ale UE (care au dus la Brexit, la fronda Ungariei și Poloniei), Uniunea se găsește într-o pierdere de influență globală, devenind un actor regional, aflat în inferioritate față de ambițiile SUA de a redeveni prima putere globală, ale Chinei care este principala rivală a Americii pe plan economic și militar și ale Rusiei care aspiră să redevină prima putere în Europa și Orientul Mijlociu. Deja câștigul din ecuațiile de putere trebuie extras din multipolaritate și variabilitatea sferelor de influență. Sondajul GMF din vara anului 2022 atestă că doar 17% din cei chestionați consideră în prezent UE ca fiind un actor influent în afacerile globale, procent anticipat să scadă la 15% în viitorii cinci ani, în timp ce influența Chinei este văzută în creștere rapidă, de la 13% la 25%.¹ Războiul Rusiei împotriva Ucrainei a scos din amorteală Alianța Nord-Atlantică pentru că Uniunea Europeană nu a fost încă capabilă să aibă o politică serioasă de securitate și nici o structură militară încheată care

---

¹ German Marshall Fund - 2022 Transatlantic Trends, p.9, 11, *Bertelsmann Foundation*, 2022

să o sprijine, astfel încât Europa este nevoită să aibă un rol de vasal al deciziilor Washingtonului, ceea ce îi diminuează și mai mult credibilitatea.

Piața unică nu mai poate fi înțeleasă prin simpla ei reducere la comerț, servicii, fluxuri financiare și de forță de muncă. Această etapă a corespuns Pieței comune, dar în prezent nu mai putem disocia piața unică de statul de drept și nici de semnificația ei pentru deciziile politice de la nivel național sau ale Uniunii față de provocările globale. Ceea ce este propriu pieței unice constă în nevoia de aceasta, recunoscută de producătorii și consumatorii din statele membre. Or, de la această realitate nu trebuie să se dea înapoi, dar este din ce în ce mai clar că actualele prevederi din Tratatul de bază nu sunt suficient de acomodate la nevoile valorificării avantajelor viitoare pe care piața unică, în întregul ei, le va oferi campionilor europeni.

Nimeni nu poate pune la îndoială realitatea că Piața unică a fost punctul de început și vectorul esențial al adâncirii integrării europene. Ea a făcut posibilă eliminarea barierelor din calea comerțului, reducerea influenței monopolurilor protejate de stat și, nu în ultimul rând, dereglementarea, toate acestea constituindu-se în sursa prosperității de care s-a bucurat Europa.

Dar, suflul care a mobilizat statele membre în direcțiile menționate anterior a slăbit și funcționarea pieței unice este încorsetată de atacul asupra ei, în curs de derulare pe patru direcții: a) revigorarea preocupărilor protecționiste la nivelul statelor membre pe măsură ce retorica suveranistă câștigă audiența publicului; b) din pionier al reducerii reglementărilor excesive, piața unică devine ea înseși obiectul unei zone de hiper-reglementare; c) funcționarea pieței unice devine îngreunată de subordonarea ei preocupărilor decurgând din modelul social european; d) Piața unică devine loc al manifestării abuzive a scopurilor politice nelegate de obiectul și funcționarea sa. Toate acestea alimentează teza celorlalte puteri globale despre apusul capacității pieței unice de a susține creșterea economică în Europa prin integrarea economică și, prin consecință, revendicarea “dezeuropenizării” politicilor interne.

Europa prezentă este în căutarea soluțiilor pentru trăinicia sa viitoare. Sunt lansate cu mai multă insistență idei despre necesitatea unor reforme ale tratatelor de funcționare a sa și este mai deschisă calea dezbaterilor vizând o funcționare capabilă să răspundă cât mai bine așteptărilor membrilor, individual, dar și ansamblului lor. Sprijinul europenilor pentru astfel de inițiative ale liderilor este însă fragil, deoarece niciunul dintre liderii europeni ai ultimelor decenii nu are susținerea electoratului propriu fără să poată proba că diferitele tipuri de reforme inițiate pe plan național dau rezultate satisfăcătoare majorității. Or, fără un *acquis* pe plan local este imposibil ca ei să primească sprijin pentru orice inițiativă vizând întreaga Europă. Acesta este și terenul de care celelalte puteri globale uzează pentru a frâna cursul adâncirii integrării.

Totuși, poate Piața unică să dea un impuls integrării Europene? Dincolo de insuficiența reformelor structurale la nivelul întregii Europe, de disfuncțiile pieței serviciilor, capitalului și forței de muncă, care pot fi considerate intrinseci pieței unice, intervențiile guvernelor împotriva libertății pieței concură la crearea de obstacole pentru ca drumul de la vorbe la fapte să fie lungit. Segmentele pieței unice nu sunt suficient liberalizate și acest lucru nu poate fi atins fără unificarea autorităților naționale specializate (ex. servicii poștale, energie, digitalizare, transport, etc), adică fără o SINGURĂ Europă în loc de o pretenție. Statele membre continuă să concureze unele împotriva altora (și în arsenalul armelor folosite intră și statul departe de Euro) transpunând politica protecției interesului național și producătorilor interni, orice viziune europeană fiind lăsată pe plan secund.

Economiile statelor europene își schimbă profilul sub impulsul concurenței și schimbărilor tehnologice către domenii care evoluează mai mult sub impactul transformării cererii globale, decât a celei de la nivel regional. Cu cât dependența de servicii și digitalizare crește, cu atât efectul de sprijin din partea pieței unice se îngustează. Creșterea straturilor de decizie birocratică este o frână pentru libertatea pieței și punerea ei în serviciul consumatorilor și furnizorilor de bunuri și servicii. În fond, Europa se găsește în momentul când preocuparea ei nu mai trebuie să fie piața unică, ci crearea unei piețe europene! Serviciile avansate pentru afaceri, securitatea energetică, cele digitale, sănătatea ca problemă comună tuturor membrilor, securitatea alimentară impun o abordare mult mai dedicată pragmatismului, decât tentația de a emite reglementări supuse deciziilor de subsidiaritate la nivelul național. Construirea de instituții adecvate pieței europene (în locul celor de supraveghere a modului în care instituțiile naționale realizează echilibrul între cerința europeană și voința guvernelor naționale) este un pas necesar spre înaintarea reformei structurale în Europa.

A devenit limpede pentru toți membrii actuali că sunt diferențe mari între motivele pentru care fiecare din ei este în Europa și gradul de satisfacție al răspunsului dat de organismele europene la preocupările naționale este cel mai adesea socotit ca nesatisfăcător. Pentru mulți dintre membrii săi, Europa este frecvent asimilată FMI în privința cerințelor de conformitate, argument de care guvernele se servesc cu lejeritate în fața opiniei publice, făcând abstracție de diferențele dintre competențele pe care Uniunea le-a lăsat în seama autorităților naționale și cele pe care statele naționale le-au încredințat Uniunii prin referendumuri constituționale sau acte emenate de consensul șefilor de stat sau guvern.

Piața europeană este unică, dar pe ea sunt prezente 27 de state diferite. Ca și globalizarea, piața unică este organizată pentru a obține o creștere maximă printr-o interdependență maximă. În ultimele trei decenii (care corespund cu vârsta pieței unice), Europa a trecut de la stabilitate la multiplicarea crizelor și rateuri ale sistemului. Ca și globalizarea, Europa cunoaște o îndepărtare în creștere a cetățenilor de structura europeană (ne-națională), pe care ei nu o controlează și față de care nutresc revendicări identitare din ce în ce mai radicale și pe un ton de revoltă în creștere.

Mai ales în estul Uniunii s-a acumulat un sentiment de frustrare explicat prin pierderea suflului modelului de dezvoltare bazat pe căutarea convergenței cu nucleul UE prin privatizare și investiții externe, care au rezultat în consacrarea așa numitei „economii a fabricilor”, focalizată spre producție, respectiv în partea inferioară a lanțurilor de valoare și expusă volatilității pieței, spre deosebire de membrii occidentali ai UE, ale căror activități economice sunt mai degrabă concentrate în domenii bazate pe intensitatea cunoștințelor. Guvernele statelor estice au, în consecință, răspunderea de a revigora sentimentul pro-european prin: a) adoptarea de politici care să sprijine creșterea întreprinderilor competitive la nivel internațional; b) să îmbrățișeze pe deplin revoluția digitală și să facă dovada încrederii în ea prin folosirea ei *in extenso*; c) să maximizeze folosirea resurselor disponibile pentru a face din tranziția verde un proces care recompensează și d) să uzeze de pârgurile politice pentru a stimula automatizarea locurilor de muncă cu productivitate scăzută și pentru a facilita tranziția către activități noi și cu valoare mai mare pentru populațiile lor.² Pe această cale se poate îndepărta percepția că raporturile dintre vestul și estul Europei sunt unele de „clasa a doua”.

---

² Richard Grieveson et al. - Avoiding a Trap and Embracing the Megatrends: Proposals for a New Growth Model in EU-CEE, *WIIW, Friedrich Ebert Stiftung, Viena, noiembrie 2021*

Există căi de a face din Europa o construcție eficace pentru toți membrii (măcar cei actuali) și pentru întregul ei? În ce măsură presupune asta revederea tratatelor, abandonarea de plano sau pe temeii specific a cerinței unanimității voturilor pentru luarea deciziilor? Dacă realitatea funcționării statului de drept, a confluenței constituțiilor naționale cu regulile europene adoptate cu unanimitatea membrilor Consiliului sunt diferite, dacă aspirațiile membrilor legate de prezența lor în UE se deosebesc prin greutatea specifică pe care o dau chestiunilor de ordin economic, față de cele sociale, regionale, de politică externă, securitate și apărare sau de natura raporturilor cetățeanului cu justiția și autoritățile, atunci înseamnă că nu există înțelegere uniformă și accept al tuturor prevederilor din tratatele constitutive. Înseamnă că, de facto, avem, individual sau în colectiv, percepții diferite despre forma raportului național – european.

Un sondaj de la sfârșitul anului 2020³, întreprins în cele 5 state „frugale” și în Germania, Franța și Polonia de *Consiliul European pentru Relații Externe (CEFR)* – un think tank care combină intelectualul cu responsabilul -, relevă faptul că doar patru domenii: libertatea de a trăi și a munci în alt stat membru, oportunitățile și beneficiile pieței unice, cooperarea în domeniul securității, justiției și contra-terorismului și protecția împotriva războiului/conflictelor, întrunesc peste 20% din aprecierea celor chestionați față de capacitatea UE de a reprezenta bine interesele naționale (și doar unul singur – libertatea de mișcare – peste 30%).

Pe de altă parte, Euro-barometrul din primăvara 2022 al Parlamentului European și Comisiei constată că 62% dintre europeni sunt optimiști față de viitorul UE (proporție similară celei de cu șase luni în urmă), un procentaj ce ar trebui să fie încurajator prin comparație cu rezultatele sondajului întreprins în 12 state membre la începutul aceluiași an și care relevă că 58% dintre participanți consideră că sistemul politic din țările lor este necorespunzător din punct de vedere funcțional⁴.

Dezbaterile actuale despre cât de necesară sau întârziată este căutarea unei politici coerente de securitate și apărare, sprijinită pe o forță armată europeană au dobândit suflu motivat de agresiunea Rusiei asupra Ucrainei. Evoluția Europei de la stadiul de Comunitate a cărbunelui și oțelului la cel prezent a făcut dovada repetată a faptului că Uniunea a crescut inclusiv prin căutarea de soluții la crizele cu care a fost confruntată. Pe 21 martie 2022, sub presiunea războiului din vecinătatea Uniunii, Consiliul UE a adoptat *Compasul Strategic pentru Securitate și Apărare*, după cinci încercări începute în 2000, dar față de care nici Comisia și nici Parlamentul European nu s-au simțit „stakeholders”. Credința că Europa este continentul păcii a ținut pe loc progresul politicii de securitate și apărare, ca și al politicii externe comune. Ca atare, după alți 11 ani, a revenit SUA și NATO inițiativa reacției la șocul provocat de războiul de la granițele Europei.

În timp ce securitatea colectivă a Europei bate pasul pe loc, suveranității sale i s-a dat un imbold prin nașterea Europei geopolitice, care pentru prima dată și-a asumat finanțarea și livrarea de arme către un stat terț (European Peace Facility). De reținut că această acțiune se

---

³ Susi Dennison, Pawel Zenka, – The transformative five: A new role for the frugal states after the EU recovery deal, *European Council on Foreign Relations*, 25 november 2020

⁴ Institute for Democracy and Electoral Assistance - EU Voter Turnout. Parliamentary Database,, *Stockholm*, 2022

bucură, potrivit sondajelor Parlamentului și Comisiei Europene, de susținerea a 70% din europeni.

Uniunea Europeană suferă de dependențe structurale care îi ipotechează suveranitatea pe plan internațional: țările europene depind de piața externă într-o măsură de peste 70% pentru aprovizionarea cu energie (motorul creșterii) fosilă, iar în privința apărării și securității dependența de SUA este aproape totală, cei doi factori fiind pentru Europa călcâiul lui Ahile. Europa nu are o cultură a riscului și gestiunii crizelor. Centrată pe negocieri economice și comerciale într-un context de stabilitate furnizată de un terț, Europa nu s-a preocupat de durata acelor negocieri, nimeni nepunând presiune pe instituțiile europene pentru a fi pregătite să răspundă crizelor sau surprizelor strategice, pentru a fi capabile să se adapteze circumstanțelor.

Abia în 2022 Comisia a pus deschis necesitatea unor stimulente pentru a sprijini cooperarea industrială între membrii Uniunii în domeniile apărării și reducerii dependenței externe prin actul de achiziții comune pentru industria europeană de apărare, incluzând, între altele, alocarea din bugetul european a sumei de 500 milioane euro până în 2024 și scutirea de TVA în interiorul pieței unice. Industria de apărare este scumpă și suscită o bună funcționare a lanțurilor globale de valoare, *fabricarea* unui anumit produs fiind doar un element al lanțului valoric, care mai cuprinde cercetarea și dezvoltarea, marketingul, logistica și serviciile suport, activități ce se desfășoară în diferite țări și organizații, conducând la ceea ce este *producția* respectivă. Această preocupare decurge din faptul că doar 11% din achizițiile de echipament pentru apărare se făceau în comun (2020), în vreme ce restul era asigurat prin politicile naționale de apărare și protejare a furnizorilor locali.⁵

Atingerea scopurilor anunțate sporește rolul pieței unice și reclamă o conlucrare mai intensă a membrilor Uniunii. Dihotomia low-end (fabricarea) – high-end (producția) poartă cu sine riscul de prelungire a decalajului de specializare funcțională, pentru că statele din partea de jos a lanțurilor valorice vor căuta mereu să se facă utile tehnologiei progresului din economiile *headquarter* deoarece ele le dau piața și locurile pentru ocuparea forței de muncă.⁶

De la începutul celui de-al doilea deceniu al acestui secol constatăm că geopolitica triumfă peste tot și transformă globalizarea în nuclee ale celor mai puternici. Interdependența a valorificat cercetarea la cel mai scăzut cost, transformă și relocalizează lanțurile de producție și de valoare, ceea ce dă naștere quasi unicității locului de producție mondială (vezi cazul chipurilor) sau dublei dependențe a tuturor celorlalți de o singură, uriașă piață de consum și de producție, a cărei perturbare poate provoca recesiunea globală. Chestiunea de fond este nu doar faptul că această piață este China, ci aceea că tot profitul depinde de atitudinea puterii autocrate chineze. Lumea a ajuns la stadiul în care pentru prima dată în istorie statele pot fi prietene și inamice în același timp, parteneri economici și adversari strategici (cel mai evident caz este criza declanșată de Rusia). Omenirea se confruntă cu o situație cu totul inedită în istoria războaielor și a păcii care solicită o înnoire a strategiilor de securitate și apărare, dar și o schimbare de paradigmă: globalizarea nu mai schimbă politica mondială, ci lucrurile se petrec exact pe dos. În această nouă situație, calitatea democratică sau autoritară a regimurilor politice

---

⁵ Bastian Giegerich, Ester Sabatino – The (Sorry) State of EU Defense Cooperation, *Carnegie Europe*, Judy Dempsey's *Strategic Europe*, 6 octombrie 2022.

⁶ Termenii *headquarter* economies și *factory* economies aparțin lui Richard Baldwin (Global supply chains: why they emerged, why they matter, and where they are going, *Geneva 2013*), citat de Aleksandra Kordalska, et al. -- Functional Specialisation in EU Value Chains: Methods for Identifying EU Countries' Roles in International Production Networks, *WIIW*, Viena, august 2022

trebuie reinterpretată în sensul abandonării indiferenței din trecut, motivată de mirajul optimizării pieței.

Europa a eliminat din cultura și practica sa războiul ca instrument al relațiilor externe. Integrarea cvasi majorității membrilor UE în NATO, văzută de state drept garant contra agresiunilor externe, a eliminat rolul strategic al Europei din afacerile internaționale. Statele fără o diplomatie influentă se consolează cu rolul strategic pe care li-l conferă intermediul Alianței. Noile tensiuni internaționale (agresivitatea exercitată de Rusia și atitudinea ei de desconsiderare a Europei, creșterea durității chineze față de securitatea din Asia de sud-est, confruntarea Americii cu doi adversari deodată) fac necesar ca Europa să aleagă între o atitudine pro-activă pe plan internațional, prin construirea unei autonomii strategice susținută cu mijloace de securitate, dar și de o voință politică comună, sau să se consoleze cu rezultatul unor tranzacții care se vor face peste capul ei, între Rusia și SUA.

Soluțiile pot fi degajate asumând cu responsabilitate istoria devenirii Europei, formularea unei strategii însoțite de necesara foaie de parcurs și conștientizarea/depunerea de demersuri pentru înțelegerea valorilor opțiunii. Altfel, Europa riscă să replice confuzia care a însoțit Brexitul.

Pandemia și războiul declanșat de Rusia confirmă imposibilitatea menținerii iluziei europene și recunoașterea faptului că doar integrarea economică nu creează solidaritate politică. 70 de ani de integrare europeană către toate azimuturile, monetară, economică, comercială, nu au reușit să atenueze puterea și reflexele egoismului național. Europa este amenințată de ineficacitate în timp de criză și toleranță vinovată față de statele întreținătoare ale frondei.

Revenirea în forță a geopoliticii trebuie să pună capăt atitudinilor blânde/binevoitoare ale Europei care trebuie să înțeleagă că geopolitica îi determină viitorul și că însăși supraviețuirea ei este dependentă de trecerea la stadiul unei existențe politice. Declanșarea de către Rusia a războiului contra Ucrainei nu a făcut națiunile europene mai puțin atrase de ideile populismului și suveranismului, confortul fiind dat de apartenența lor la clubul NATO, în timp ce Europa este privită ca simplu instrument de aplicare a deciziilor luate la Washington. În mod paradoxal, războiul declanșat de Rusia împotriva Ucrainei a trezit europenilor sentimentul nevoii unei politici comune de apărare, dar, pe fond, a sacralizat ordinea „întâi NATO, apoi Europa”. Chiar dacă în circumstanțele prezente nu există altă cale, este greu de presupus că politica pe termen lung a SUA va susține aceeași ordine. Rezultatele sondajului German Marshall Fund, mai sus citat, afirmă o reducere cu 27 puncte procentuale în decurs de 5 ani a numărului celor care cred în rolul de mare putere a SUA pe plan internațional, pe când ponderea Rusiei este presupusă să crească cu 4 puncte procentuale (de la 6 la 10%)⁷. Certitudinea este scăderea influenței pe arena globală a democrațiilor în favoarea autocrațiilor.

„Nu suntem favorabili unor tentative neanalizate și premature vizând lansarea unei proceduri de revizuire a Tratatelor Uniunii”⁸, au declarat reprezentanții în Consiliu a 13 state membre ale Uniunii Europene (printre care și România), ca reacție la atitudinea comună a președinției în exercițiu a Uniunii și celei a Comisiei Europene și ca răspuns al celor două instituții la propunerile conferinței cetățenilor privind viitorul Europei (CoFE): o atitudine greu

---

⁷ German Marshall Fund - 2022 Transatlantic Trends, p.9, 11, *Bertelsmann Foundation, 2022*

⁸ Potrivit comunicatului Reprezentanței Suediei pe lângă UE, postat pe Twitter și reluat de AFP, 9 mai 2022

de interpretat ca fiind pro-europeană prin opoziția celor 13 față de „instrumentalizarea propunerilor cetățenilor”. Cei 13 afirmă că Europa este funcțională (bazându-se pe soluțiile financiare de reducere a efectelor Covid-19 și pe reacția comună la invazia Ucrainei) și nu sunt necesare modificări instituționale. Privind componența grupului celor 13 se impune constatarea că 9 membri aparțin estului european, unde democrația este o școală neabsolvită și cunoștințele ei neasimilate. Atitudinea esticilor se datorează, în primul rând, incapacității instituțiilor proprii de a propune o agendă europeană care să exprime aspirațiile legate de locul esticilor în Europa și capabile să atragă participarea celorlalți.

Este un fapt de necontestat că Europa este diferită și în prezent: nu toate statele sunt membre ale zonei Euro, nu toate statele sunt membre ale spațiului Schengen, nu toate împărtășesc aceleași politici sociale și de sănătate, aceleași toleranțe în materie de migrație, nu toate au aceleași obiective de politică externă și de relații comerciale cu state din afara UE și cu atât mai puțin în materie de compatibilitate a mijloacelor de apărare. Potențiala lărgire a Uniunii cu state din Balcanii de vest sau din spațiul ex-sovietic lărgeste sfera diferențelor și consacră, de fapt, o Europă cu mai multe viteze, o Europă a cercurilor concentrice. În discursul rostit la Strasbourg cu ocazia zilei Europei 2022, președintele Franței evoca posibilitatea creării unei „comunități politice europene” (formalizată la Praga, la 6 octombrie 2022), care să permită națiunilor europene democratice să găsească, prin dialog bazat pe valorile UE, un nou spațiu de cooperare în materie de politică, securitate, energie, transport, investiții, infrastructură și liberă circulație a persoanelor. Privind în profunzime aceste propuneri le putem asimila unor acorduri de asociere 2.0, cu adăugarea la formulele anterioare ale acordurilor de asociere a componentelor de politică și securitate. Pe de altă parte, formula suferă de subzistența prezumției de tratament ca cetățeni de rangul II al celor care bat la porțile Uniunii.

Indubitabil, suntem cu un pas înapoi față de propunerea lui Emmanuel Macron de la Sorbona (2017), aspirând la o confederație europeană, idee la care Germania a răspuns abia după formarea „coalitiei semafor”. Aceasta nu doar datorită schimbării radicale a mediului extern și aspirațiilor de aderare la UE a unor țări confruntate cu mari probleme legate de funcționarea statului de drept sau confruntate cu corupție și crimă organizată, ci în primul rând datorită alunecărilor de la Tratatul în state membre, sub stindardul revigorat al naționalismului și populismului. În multe circumstanțe europene se găsesc față în față cu dilema neînțelegerii pretenției unui stat membru de a cere cetățenilor săi să respecte regulile juridice, în timp ce statul însuși se dezice de regulile internaționale la care a aderat. Retorica disprețului față de angajamentele internaționale asumate este maniera prin care este ținută construcția europeană ca izvor al tuturor relelor. Or, a pretinde că nu vedem aceste lucruri, că Europa se „târăște” la înaintare, captivă votului unanim al celor 27, este sinonim ipocriziei celor 13 care pretind că „avem deja o Europă care funcționează”.

Perspectiva obținerii unei unități în jurul criteriului de funcționare ireproșabilă a statului de drept este firavă: percepția este diferită chiar și între cetățenii statelor „frugale”, în Olanda și Austria existând un sentiment de mai mare încredere în capacitatea Europei de a proteja statul de drept și pentru a combate corupția, pe când în Finlanda și Germania predomină scepticismul. Atitudinea deschisă a Poloniei față de refugiații ucraineni a deschis un nou capitol în disputa Varșoviei cu Bruxelles-ul, ajungându-se ca cca 55% din polonezi să considere că UE trebuie să abandoneze pretențiile de superioritate juridică ale propriilor

reglementări, față de cele naționale⁹. În Estonia, Grecia, Polonia, Ungaria, Malta, România, Slovacia, Slovenia și chiar Franța există suspiciuni față de depășirea de către UE a competențelor în materia statului de drept și încălcarea suveranității naționale a membrilor. Or, înainte ca normele de drept să fie egal înțelese și aplicate, orice discuție despre ridicarea UE la un alt nivel de unitate nu poate sfârși cu rezultate. O Europă geopolitică, în sensul exercitării capacității de actor global de influență, nu poate exista fără a avea, concomitent, o uniune de valori.

Dezbaterile despre viitorul Europei sunt, adesea, purtate pe trei piste false: (a) renaționalizarea politicilor europene; (b) crearea unui stat federal; (c) imobilism și conservarea modelului inițial. Pentru prima cale trebuie urmărite evoluțiile și înțelese deciziile politice post Brexit. Cea de-a doua sperie cel mai mult, iar a treia cale este sinonimă dorinței de a revenire la raporturile UE-state naționale de dinaintea pandemiei.

Anii 1990-2000 au fost pentru Uniunea Europeană cei mai glorioși: crearea Euro, politica de lărgire a pieței unice, excelenta performanță comercială, au făcut din Europa un actor influent în procesul globalizării, creându-i o atractivitate în primul rând pentru statele post-comuniste din estul Europei, permițându-i să se angajeze în căutarea de soluții problemelor globale, cum sunt protecția mediului sau lupta împotriva genocidului. Hopul netrecut de Europa a survenit odată cu criza financiară din 2008, când Europa s-a dovedit fără suflu propriu și a ales să urmeze dinamica impusă de alții în tehnologia digitală și matematica financiară. UE se găsește de atunci într-o continuă tentativă de adaptare la realitățile unei lumi pentru care ea nu a fost pregătită.

Spre deosebire de etapa în care succesul economic al UE era atribuit integrării regionale, în prezent rolul Europei în lanțurile globale de valoare scade și odată cu aceasta se reduce competitivitatea externă. Acest fapt este vizibil inclusiv pe piața unică, unde ponderea Europei în diferite stadii ale lanțurilor manufacturiere (mai cu seamă în cel al electronicii) scade, ceea ce constituie o amenințare directă pentru creșterea bazată pe export¹⁰. Or, simptomele unei competitivități în declin sunt o frână serioasă pentru credibilitatea menținerii statutului de actor global, atât pe plan economic, cât și al securității.

Concepută pentru un univers stabil și previzibil (democrațiile occidentale vs. imperiul sovietic), în care singura măsură a puterii erau arsenalele nucleare, Europa constată că ultimii 30 de ani au fost o înșiruire de evenimente creatoare de incertitudine și haos: 2011 – primăvara arabă, 2013 – războiul din Siria, 2014 – anexarea Crimeii de către Rusia, 2015- atentatele teroriste în Europa și sosirea a peste un milion de refugiați, 2016 – votul pro-Brexit, China devine a doua putere economică a lumii, 2017 – radicalizarea autoritarismului în Turcia, 2020 – pandemia Covid 19, 2021 – revenirea talibanilor la putere, 2022 – agresiunea Rusiei împotriva Ucrainei, seceta. Acest ritm al rupturilor, dificila lor anticipare, imposibilitatea pregătirii și prevenției aduc în fața UE nevoia unei reconsiderări a funcționării ei și a recuperării vocii în afacerile internaționale.

Fără îndoială, China este puterea dominantă în procesul de-globalizării. Chiar dacă puterea ei nu este încă superioară celei americane, China înfioară prin organizare, prin faptul

---

⁹ ECFR - The European Sentiment Compass 2022

¹⁰ A. Herrero, D. Turegano – Europe is losing competitiveness in global value chains while China surges, *Bruegel Blog*, 26 noiembrie 2020

că economia planetei depinde de creșterea economiei chineze și prin volumul uriaș de investiții în tehnologiile noi. Strategia sa militară este de a „dezamericaniza” zona asiatică și a rămâne puterea dominantă în zonă. Putin a ales varianta strategiei tensiunii maxime cu Occidentul și contestării ordinii europene instalate după războiul rece și democrația liberală, susținând proliferarea violenței în toate breșele globalizării. În plus ONU a devenit o organizație paralizată de veto-ul Rusiei și Chinei.

În acest context caracterul pacifist și pro-prosperitate al UE, care o făcea să apară ca simbolul deconectării pieței de scena politică, ia o întorsătură prin convingere, mai mult decât din calcul economic, odată cu adoptarea sancțiunilor împotriva Rusiei.

Proiecte ale „comunității politice europene” au mai existat: primul proiect al unei „comunități politice europene” a fost avansat de Robert Schuman și Alcide de Gasperi în 1952 și încredințat elaborării de către singura comunitate europeană de la acea dată – CECO. Considerat prea îndrăzneț, supranațional și integraționist, proiectul a fost abandonat. Mai târziu, după căderea comunismului în Europa și desființarea CAER, François Mitterand a înaintat (1991) ideea creării unei „confederații europene” deschisă țărilor proaspăt eliberate de tutela sovietică, ce ar fi trebuit să prindă contur în orașul simbol Praga. Proiectul a eșuat, pe de o parte, datorită opoziției SUA, Germaniei și Cehoslovaciei de la acea dată, iar pe de altă parte opoziției Rusiei, care nu vedea cu ochi buni pierderea definitivă a Estului în favoarea Occidentului. SUA pune „Consensul de la Washington” înaintea oricărei inițiative provenite de pe vechiul continent, iar Germania, care abia obținuse acceptul Rusiei pentru reunificare cu condiția de a nu privi nicicum dincolo de Oder-Neisse, era reținută în privința vitezei cu care schimbările se petreceau pe continent. La rândul ei, Cehoslovacia era preocupată de tensiunile interne care au și condus la separarea pașnică a Slovaciei de Cehia, doi ani mai târziu.

Arhitecții și observatorii începutului Europei, Robert Schuman, Jean Monnet sau Denis de Rougemont au crezut în cultură, în faptul că o comunitate, un sentiment european comun nu pot fi clădite fără împărtășirea de valori culturale comune, fără a fi atașați lor prin educație întemeiată pe apartenența la același spațiu de cunoaștere. Fără a intra în dedesubturile politicii, în prezumția gradului de determinare a platformelor partidelor de către sponsori externi interesați, este clar că progresul Europei, în sensul câștigului său de personalitate, nu poate să aibă loc fără ca locuitorii spațiului european să dezvolte sentimentul apartenenței la acesta. Din nefericire statele n-au întreprins mare lucru în această direcție sau și-au aservit bruma instituțiilor prezumate „europene”.

Valul de naționalism, stimulat de Brexit, bâlbâiala UE la începutul pandemiei de Covid19 și reacția de *follower* în cazul războiului Rusiei cu Ucraina întăresc nevoia de clarificare a atitudinii europenilor față de Uniune și raporturile acesteia cu statele naționale. Se poate spune că UE a intrat la testul maturității și cetățenii ei sunt solicitați să aleagă calea evoluției viitoare. Cum întreruperea lanțurilor de aprovizionare și geopolitica au pus stăpânire pe economie, nevoia ca europenii să poată fi în cea mai mare măsură suverani (nu naționaliști) se impune, dar ținta nu este probabil să poată fi atinsă în mai puțin de 10-15 ani. Aceasta în condițiile în care presupunem un efort împreună și nu o dezbinare. Pe de altă parte, tocmai conștientizarea faptului că lumea intră într-o altă logică a autosatisfacerii nevoilor economice și de securitate reclamă o atitudine deschisă de înțelegere a funcționării conformă așteptărilor pieței europene. Clădirea conștiinței europene va dura mai mult decât ajustarea economică și făurirea unei suveranități în materie de apărare.

De cele mai multe ori, în dezbateră publică europeană se face confuzie între suveranitate și independență, ceea ce trezește neliniște în rândul unor politicieni din statele membre și al populației, lăsându-se cale liberă interpretării de știrbire a independenței naționale. Acest lucru nu este întotdeauna întâmplător, ci un leitmotiv al naționaliștilor. Or, suveranitatea, în sens european, este expresia unei decizii politice colective a europenilor, respectiv expresia capacității de a decide de sine stătătoare în materie de politică internațională, prin considerarea interesului propriu.

Această prezumție trebuie să conducă atitudinea europeană atât în materie de securitate, cât și față de globalizarea economică. Europei, și nu pieței trebuie să-i aparțină deciziile asupra sectoarelor în care își asumă riscurile interdependenței și cele asupra cărora intenționează să exercite o formă de control.

Asumarea adoptării de decizii pe temeiul acceptării opțiunilor de mai sus este un prealabil indispensabil dobândirii caracterului de putere europeană. Războiul purtat de Rusia în Ucraina și devenit și război al Europei prin furnizarea de arme letale și aplicarea de sancțiuni economice în domeniile tehnologiei, industriei, comerțului, depozitelor și plăților, cu intenția descurajării adversarului fără prezență pe terenul de luptă, repune în discuție teza puterii care nu depinde de forța militară.

La nivelul publicului, ideea de Europa este legată, în primul rând, de piața unică și libertatea de circulație (incluzând locurile de muncă și de studiu). Aspectele sociale și protecția locurilor de muncă sunt presupuse a fi competențe naționale, ca și cele privind politicile de sănătate sau impozitare. Oamenii au o sensibilitate scăzută față de funcționarea statului de drept, obiectivitatea sistemului juridic și raporturile politicilor naționale cu cele emanând dinspre Bruxelles sau Strasbourg. De asemenea, ei văd prețurile și inflația ca fiind în răspunderea guvernelor, ceea ce încă face ca BCE și Euro să fie privite ca fiind dincolo de controlul alegătorilor și, ca urmare, potențial adversare lor.

Dobândirea unei unități europene în domeniul social este „un vis prea îndepărtat”, adică mult evocat și foarte puțin conturat. Deși Europa este, în ansamblu, cuibul politicilor sociale, totuși convingerea liberală a progresului economic bazat pe prevalența pieței lasă socialului doar poziția de sub-produs. Foarte probabil, dificultatea construcției europene decurge astăzi, într-o măsură ridicată, din lipsa unității societății în țările post-comuniste, unde se manifestă respingerea colectivității și exacerbarea individualismului. Societățile estice sunt fragmentate și contradicțiile între generații, socio-profesiuni și clustere întemeiate pe tradiții sunt vii, astfel încât adesea afirmația „pro-europeni” este mai mult o respingere a vecinătății, decât o îmbrățișare a ideii.

Pe de altă parte, în contrast cu atitudinea prezentă față de Ucraina, Occidentul a întreținut aceste evoluții în perioada de tranziție a statelor estice prin pasivitatea care l-a caracterizat, ceea ce a dat naștere resentimentelor și neîncrederii între cele două părți ale Europei. Tacit, în diferite sfere ale activității social - economice s-a manifestat o disfuncționalitate în conlucrarea celor din „cultura universală” cu cei proveniți dintr-o „cultură imatură”. Deși în țările estice este detectabilă încercarea de re-socializare prin integrarea bisericii în sfera publică, discursul religios este închegat în jurul diferențelor culturale – atitudine care nu este străină de guvernanți -, astfel încât apropierea între toți europenii este încă un deziderat de lungă durată. Populismul, naționalismul, suveranismul au fragilizat democrația liberală, conducând spre aprecierea că viitorul (în sensul pe care îl dăm procesului

de adâncire a integrării europene pe baza aquis-ului prezent) a devenit o categorie post-socială și o experiență socială viitoare (a Europei unite) devine posibilă doar printr-o reconstrucție culturală.

În contextul în care inițiativa în Europa, pentru Europa, aparține unui număr extrem de redus de state membre, și când prezența șefilor de stat sau de guverne în Consiliul European este copleșitor dedicată reprezentării intereselor naționale și mult mai palidă față de orice obiectiv comun care nu are consecințe de distribuire de fonduri, ideea unei confederații europene este *wishful thinking*, chiar în condițiile imprevizibilității acțiunilor Rusiei, pentru care Europa – prin vocația sa democratică – este adversarul continuu.

Chiar nerostită, preocuparea europenilor este mai întâi legată de liberul schimb al mărfurilor, serviciilor, locurilor de muncă și banilor, decât de dorința de a vedea înfăptuită mai repede o mai mare unitate a sistemelor de drept sau un nou transfer al prerogativelor naționale către organisme supranaționale, chiar dacă liderii și administrațiile naționale decepționează adesea. Efortul de a face din componenta economică, cu adjuvantele ei, politica fiscală și legislația corporațiilor, un pilon al construcției Europei unite reclamă acțiuni și politici la nivel național și european de reducere a polarităților structurale, provenite din diferențele structurale ale sectoarelor economiilor naționale. Polarizarea rămâne cea mai mare și îndelungată amenințare pentru coeziunea europeană, cauzând divergențe macroeconomice.¹¹ Opțiunile naționale de politici economice bazate pe promovarea exporturilor sau îndatorarea privată a companiilor și sectorului public cu scop de *catchig-up* nu contribuie la convergență, dar întrețin o distribuție dezechilibrată a capacităților tehnologice, polarizarea neputând fi înfrântă fără contramăsuri coordonate la nivelul tuturor membrilor.

Europa intenționează cu Next Generation EU să se poziționeze ca un adjuvant social și nu ca aspirând la o depozitare a politicilor naționale, mai ales în contextul proclamării unui ansamblu de așteptări vizând înlocuirea combustibililor fosili și reducerea influenței activităților umane asupra calității mediului. Știind că Europa reprezintă cca 30% din Produsul mondial brut, dar este „vinovată” de doar 8% pentru poluarea globală, atitudinea europenilor față de politicile comune de protecție a mediului sunt reținute, cu tendința de insatisfacție. Europa are nevoie de alternative de politici care să fie capabile să răspundă modificărilor calitative rapide din mediul economic alterat de geopolitică, și de mai puține sloganuri precum cel din Strategia Lisabona: „să devenim cea mai competitivă zonă economică din lume”.¹²

În ce domenii este probabilă o întărire a unității Europei? În cel economic, al cercetării și inovației. Este deja un fapt constatat că lumea este în curs de fragmentare a piețelor. Teama celor de la FMI față de riscurile de structurării relațiilor internaționale este justificată și de-globalizarea se petrece fără să reducă decalajele, ci agravându-le. Pandemia globală și sancțiunile economice introduse împotriva unei mari puteri au rupt lanțurile de aprovizionare, au produs șocuri repetate pe bursele lumii și au rezultat în creșteri de prețuri a căror calmare este improbabilă pe termen mediu.

---

¹¹J. Kapeller, C. Gräbner, P. Heimberger - Economic Polarisation in Europe: Causes and Policy Options, *WIIW, Viena, septembrie 2019*

¹²S. Borras, C. Radelli – The politics of governance architectures: Creation, change and effects of the EU Lisbon Strategy, *Journal of European Public Policy*, nr.18(4), 2011, citat în (8)

Lipsa de pe piață a microprocesoarelor a afectat industria comunicațiilor, procesării datelor, auto, automatizarea proceselor de producție, sectorul aerospațial, cel al producției de armament și altele. Europa nu este un jucător în acest domeniu și, sperând în realizarea investițiilor necesare, abia după 2030 se va putea vorbi de o cvasi-autonomie a Europei în domeniul care stă la baza oricărui viitor. Față de situația prezentă, în care 8 din 10 procesoare sunt fabricate în Asia (din care 70% sunt consumate în America și Europa), planul UE-27 de a investi 43 miliarde euro până la finele deceniului în curs ar da Europei o autonomie de 20%, în directă concurență cu Samsung, TSMC și Intel care au deschis în 2020-2021 circa 30 de noi șantiere pentru a face față unei cereri în formidabilă creștere.

Pe de altă parte, cercetarea europeană suferă de un decalaj față de SUA și China, mai ales în domeniul inteligenței artificiale și al telecomunicațiilor. Ori, cu greu se poate vorbi despre suveranitate fără a avea capacitatea de a face față concurenților în domeniile spre care se îndreaptă cererea. Toate cele de mai sus solicită resurse financiare consistente și competențe care să fie stimulate. Practic, nicio țară europeană, singură, nu are capacitatea să satisfacă aceste cerințe, mai ales în condițiile în care investițiile americane și cele chineze sunt într-o acerbă concurență al cărei final este dominarea întregii lumi și punerea ei în stare de dependență.

Europa va supraviețui acestui duel doar prin mobilizarea forțelor proprii și dezvoltarea unei gândiri responsabile față de nevoia formării suveranității europene. Capacitatea de convingere a Europei a scăzut și adesea propunerile venite dinspre Bruxelles, văzute ca nodul încâlcit al birocrăției, agasează și apar ca răspunzând tot mai puțin așteptărilor cetățenilor Europei. Cu atât mai mult apare ca încetoșată ideea creării unei *Europe – putere* prin raportare la cultul suveranității și identității naționale, iar războiul din vecinătatea ei apropiată face ca orice idee îndreptată spre realizarea suveranității europene să fie considerată ca îndreptată împotriva NATO.

Concluzia spre care ne îndreptăm este cea că o Europă mai puternică se poate clădi cu mai puține rigurozități de uniformitate în materia guvernantei statelor naționale, cu atât mai mult cu cât lărgirea ei nu este un proces încheiat. În câmpul economiei se pot consolida relațiile de apartenență la o piață unică și capabilă să exercite influență pe plan global; în domeniul securității se pot întreprinde pași spre crearea unei coerențe în materia strategiei defensive și de conformitate a armamentului; în domeniul protecției mediului înconjurător se poate avansa cu recursul la fonduri comunitare, dar domeniul social tinde să rămână preponderent un măr al discordiei între guvernele naționale și cetățeni (ca și domeniul fiscal, socialul rămâne terenul pe care se licitează voturile candidaților).

Configurația viitorului poate fi o Europă a cercurilor concentrice, a geometriei variabile, cu grade diferite de integrare, pentru a continua să funcționeze. Aceasta impune revizuirii ale tratatelor și guvernantei ei, inclusiv în privința democratizării mecanismelor de decizie.

Cât despre gradul în care opțiunile și așteptările cetățenilor europeni sunt luate în considerare de decidenți și stau la baza deciziilor reprezentanților statelor membre, efortul inițiativei pentru viitorul Europei nu poate fi transpus în realitate decât din momentul în care noțiunea de „democrație reprezentativă” va căpăta un nou sens. Deocamdată, cutuma este să percepem democrația reprezentativă ca fiind, în principal, rezultanta unui proces electoral, după care „reprezentanții” aleși își exercită opțiunile politice, dar aceste opțiuni nu au primit

niciodată votul electoratului. Cu o asemenea formă de democrație, concepută la sfârșitul secolului XVIII, nu poate avea loc transformarea politică a Europei. Este nevoie de participarea electoratului european în luarea deciziilor care îl privesc. Pentru a ajunge acolo trebuie început cu recunoașterea încheierii etapei istorice a democrației reprezentative, concepută într-o epocă a lipsei de educație și informație a publicului. Un nou ciclu al exercițiului puterii s-a deschis deja prin gradul ridicat de școlarizare al populației și accesul continuu la informație facilitat de tehnologia informațională. Competența normativă a cetățenilor nu mai poate fi pusă la îndoială și deliberarea descentralizată a proiectelor care stau la baza regulamentelor, directivelor, legilor și, în final, a punctelor de vedere exprimate de reprezentanții delegați în organismele de decizie ale Europei trebuie să devină regula funcționării viitoarei Europe.

O astfel de evoluție are, între altele, drept corolar, legitimarea deciziilor liderilor și credibilității lor. Este acest lucru posibil și dezirabil pe plan național? De acolo ar trebui să înceapă procesul reformării mecanismului de sprijin al unui proiect european viabil. Desigur, contextul geopolitic actual este luat ca pretext pentru a întârzia procesul transformării, dar pentru viitorul unei Europe funcționale calea de urmat este cea de mai sus sau una învecinată. Procesul devenirii europene este îndelungat, și greu de întrevăzut că s-ar realiza dintr-un singur salt. În toate ipotezele de lucru, calea cea mai deschisă de urmat este pe fundamentele pieței unice, nucleul care stă la baza Europei și cu cea mai îndelungată istorie de ajustare la provocările etapelor parcurse.

Bibliografie:

1. Matthias Matthijs, Craig Parsons – Single-Market Power: How Europe Surpassed America in the Quest for Economic Integration, *Foreign Affairs*, May/June 2022
2. Eric Dahlberg - Economic Effects of the European Single Market, *National Board of Trade, Stockholm, 2015*
3. European Economic and Social Committee - Key factors affecting the future growth of Europe. An economic basis for political action, *January 2015*
4. Werner Roeger and Jan in 't Veld - The economic impact of Single Market membership on converging CESEE economies, <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/...>, 2019
5. Jan in 't Veld - The economic benefits of the EU Single Market in goods and services, *Journal of Policy Modeling* 41, 2019
6. Jakob Kapeller, Claudius Gräbner, Philipp Heimberger - Economic Polarisation in Europe: Causes and Policy Options, *WIIW, Research Report 440, 2019*
7. ESPAS – Global Trends to 2030. Challenges and Choices for Europe, 2019
8. Elisabeth Bublitz - The European Single Market at 25, *Intereconomics*, 2018
9. Frits Bolkestein, Lüder Gerken - The EU Single Market: Free Markets, Protectionism and Excessive Regulation, CEP Freiburg, <https://docslib.org/doc/3903766/the-eu-single...>, 2007

10. Vincent Aussilloux, Agnès Benassy-Quéré, Clemens Fuest, Guntram Wolff - Making the Best of EU's Single Market, *Notes du conseil d'analyse économique Volume 38, Issue 2, 2017*
11. Nicole Gnesotto – L'Europe: changer ou périr, *Tallandier, Paris, 2022*
12. Fredrik Erixon, Rosita Georgieva – What is Wrong with the Single Market? *ECIPE, 2016*
13. Jacques Pelmans – The Single Market remains the decisive power of the EU, *CEPS, 2019*
14. Conferința privind Viitorul Europei - Raport final, *mai 2022*
15. Eurobaromètre spécial EB SP 526 de la Commission et Eurobaromètre 97.3 du Parlement, *iulie 2022*
16. Philip Zelikow – The Hollow Order. Rebuilding an International System that Works, *Foreign Affairs, July/August 2022*
17. Boris Boden – Zone des Übergangs. Von Ende des Postkommunismus, *Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2009*, recenziată de Neda Genova – The End of Post-Communism?, *Contradictions. A Journal for Critical Thought, vol.2, nr.2, 2018*
18. EC Commission Staff Working Document - Annual Single Market Report 2021, *Brussels, 2021, SWD(2021) 351 final*
19. EC Commision Staff Working Document - Annual Single Market Report 2022, *Brussels,2022, SWD(2022) 40 final*
20. EC Commission Staff Working Document - EU strategic dependencies and capacities: second stage of in-depth reviews, *Brussels, 2022 SWD(2022) 41 final*
21. German Marshall Fund – 2022.Transatlantic Trends. Public opinion in times of geopolitical turmoil, *Bertelsmann Foundation, 2022*
22. Susi Dennison, Pawel Zerka – The transformative five: A new role for the frugal states after the EU recovery deal, *European Council on Foreign Relations, noiembrie 2020*
23. Stéphanie Hennette, Thomas Piketty, Guillaume Sacriste, Antoine Vauchez – How to Democratize Europe, *Harvard University Press, 2019*
24. Dominique Rousseau – Six thèses pour la démocratie continue, *Odile Jacob, 2022*
25. Nicolas Beaupré, Floriqn Louis - Histoire mondiale du XXe siècle, *PUF 2022*
26. Richard Grieveson, Alexandra Bykova, Doris Hanzl-Weiss, Gábor Hunya, Niko Korpar, Leon Podkaminer, Robert Stehrer and Roman Stöllinger - Avoiding a Trap and Embracing the Megatrends: Proposals for a New Growth Model in EU-CEE, *WIIW, Friedrich Ebert Stiftung, Viena, noiembrie 2021*

27. Aleksandra Kordalska, Magdalena Olczyk, Roman Stöllinger and Zuzana Zavorska - Functional Specialisation in EU Value Chains: Methods for Identifying EU Countries' Roles in International Production Networks, *WIIW, Viena, august 2022*

28. Jakob Kapeller, Claudius Gräbner and Philipp Heimberger - Economic Polarisation in Europe: Causes and Policy Options, *WIIW, Viena, septembrie 2019*